

Gevangene nummer 229.096

'Het slapende land', wordt het genoemd. *Sibir*, het huiveringwekkende gebied tussen de Oeral en de Beringstraat ten noorden van de Transsiberische spoorlijn. Het is een ondoordringbaar moeras in de korte, hete zomer, een ijsvlakke in de lange, strenge winter. Sinds 1986 reist Gerard Jacobs door Siberië. In OVT een reportage.

DOOR GERARD JACOBS

De dossiers liggen opgestapeld tot aan het plafond, vergeelde stofmappen op vochtige spaanplaatplanken die doorbuigen onder het gewicht. 'Iedere map is een verwoest leven,' verzucht Irena als ze ons rondleidt door het archief. Honderdduizenden mappen liggen er opgestapeld in de cellenblokken van de voormalige KGB in Magadan, het administratieve centrum van de Kolyma, het grootste eiland in de Goelag Archipel waarheen Stalin zijn politieke tegenstanders verbande. Irena pakt een willekeurig dossier uit een willekeurige stapel. 'Igor Dolgich. Gevangene nummer 229.096. Beroep: schaapherder. Veroordeeld wegens contrarevolutionaire activiteiten. Analfabeet.' Ze pakt een nieuwe map. 'Dit is... een rijke boer. Hij kon lezen en schrijven. Veroordeeld wegens anti-sovjets propaganda. Herhaaldelijk, in familiekring, onder vrienden. Hij stierf van totale uitputting in het strafkamp. Stilstand van het hart.' Ze legt de map terug. Er staan tranen in haar ogen. 'Ja, hij is begraven,' antwoordt ze. 'In de permafrost. Langs de kant van de weg. In een naamloos graf.'

Het is 1993. De Sovjet-Unie is ineengestort. Decennialang was de Kolyma, het meest oostelijke deel van Siberië, gesloten voor bui-

tenstaanders, ontoegankelijk voor journalisten. Die morgen ben ik samen met Vladimir Soechatsky, mijn Siberische reisgenoot, het KGB-hoofdkwartier binnengelopen. Niemand hield ons tegen. Verbaasd, en beschaamd, leidt Irena, de archivaris, ons rond door de cellenblokken. Boven haar bureau hangt een met de hand geschreven tekst: 'Dit mag nooit meer gebeuren.' Tussen 1930 en 1950 zijn in de hele Sovjetunie 3.778.234 mensen ten onrechte veroordeeld wegens anti-sovjetsactiviteiten,' vertelt ze. '786.096 gevangenen werden geëxecuteerd. Dat zijn de officiële cijfers,' vervolgt ze. 'Maar in werkelijkheid moeten het er veel, veel meer geweest zijn.' Irena probeert de dossiers in de cellenblokken te ordenen. Het zijn er, schat ze, meer dan vierhonderdduizend. Ze heeft een potlood, een vlakgom en een stapeltje spelden waarmee ze de documenten aan elkaar niet. Tien jaar later keer ik terug naar Magadan. Irena is vertrokken maar de stopmappen lig-

gen nog steeds opgestapeld in de cellen, onaangeroerd, lijkt het. Alsof de tijd heeft stilgestaan. 'We hebben alle namen van alle gevangenen ingevoerd in de computer,' vertelt Bogdan Dublenich, de nieuwe archivaris. 'Wij hebben één computer. Maar geen internetverbinding. En een oude schrijfmachine. Wij weten niet hoeveel gevangenen er omgekomen zijn in de Kolyma. Nog steeds niet. En niemand is geïnteresseerd in de geschiedenis van de Kolyma,' verzucht hij. Sinds 1986 reis ik door Siberië, samen met Vladimir Soechatsky. Het begon allemaal met een reportage voor de VPRO-radio over Sebald Rutgers, een jonge, idealistische ingenieur uit Delft die in de jaren '20 van de vorige eeuw naar Rusland vertrok om Lenin zijn hulp aan te bieden bij de bouw van het eerste arbeidersparadijs op aarde. Hij stichtte de stad Kemerovo, nu het industriële centrum van Centraal Siberië. Hier ontmoette ik Vladimir, een jonge Russische radioverslaggever die mijn gids werd

tijdens mijn omzwervingen door Siberië.

Honderden overlevenden uit de strafkampen hebben we de afgelopen jaren samen geïnterviewd, gevangenen én bewakers, op de oevers van de grote rivieren van Siberië, de Ob en de Kolyma. Gewone misdadigers, als slavenarbeider verscheept naar Siberië, én politieke gevangenen, of hun kinderen, dwangarbeiders in de goudmijnen, de uraniumfabrieken, de tinmijnen. Zelfs de dochter van Nikolaj Jezjov, Stalins opperbeul en verantwoordelijk voor de arrestatie van anderhalf miljoen Sovjetburgers en de executie van meer dan zevenhonderdduizend gevangenen, ontsnapte niet aan de Grote Rode Terreur en werd naar Siberië verbannen. 'Ik houd nog steeds van pappa,' vertelde ze mij afgelopen winter in Ola, een vissersdorpje niet ver van Magadan aan de Zee van Ochotsk. 'Hij heeft mij nooit iets misdaan. U kunt mij slaan, u kunt mij aan de verwarming vastbinden. Maar ik zal u niets slechts over hem vertellen. Nooit. Nooit.'

Uit al die dossiers, opgeslagen in het archief van Magadan, heb ik één stopmap gelicht om de statistieken een gezicht te kunnen geven: Nina Wayshvillenne, een van de weinige overlevenden uit de kampen van de Kolyma. Vladimir heeft haar voor mij opgespoord. Nina werd geboren in Litouwen, in 1919. Beeldschoon was ze, een struis blond meisje, met lang krullend haar. Naïef en begeerd door de NKVD-chef in haar dorp. 'Het was een engerd,' vertelt ze ons als wij haar opzoeken in haar flat in Magadan. 'Hij had donkere, dreigende ogen en een kwade dronk. Hij wilde met mij dansen maar ik was met een andere man en ik heb hem afgewezen. "Dans met hem," zei mijn vriend. "Dans alsjeblieft met hem want anders zal het noodlot ons treffen." Ik heb geweigerd,' vertelt zij fier.

Nina is nog steeds beeldschoon. Ze heeft een engelachtig gezicht, een

blanke, bijna doorzichtige, rimpelloze huid en grote blauwe ogen waarmee ze me strak en onderzoekend aankijkt. 'De volgende dag werd ik gearresteerd. Ik was "een vijand van het volk". Ik werd naar de Kolyma verbannen, voor tien jaar. En ik verloor mijn burgerrechten.' Nina werd op 8 juli 1955 vrijgelaten. Na de val van het communisme werd ze gerehabiliteerd. 'Ja,' zegt ze met een fluwe-len stem die dwars door mijn ziel snijdt. 'Ik ben gerehabiliteerd, vijftig jaar na die dansavond.'

Ze leest mij voor uit haar memoires. Soms breekt haar stem en staart ze voor zich uit. Dan kijkt ik rond in haar kamer, naar de iconen aan de muren, het kruisbeeld, de religieuze prenten. Of naar haar gezicht. En dan leest ze weer een stukje voor: hoe ze opgesloten zat in het ruim van het schip dat haar en honderden andere gevangenen naar Magadan had vervoerd, opgepakt in het ruim. Iedereen was zeeziek. Iedereen moest overgeven. Niemand mocht aan dek. In het midden van het ruim stond een groot vat. Daar moesten ze hun behoefte in doen. In het openbaar. Als het schip slingerde, en het slingerde altijd, viel je erin. Ze was flauwgevallenvan dat het schip in Magadan was aangekomen. Ze was pas weer bijgekomen in het kamp. Ze hadden haar een nummer gegeven. Ze hadden haar naam afgenomen. In het kamp had ze Karl ontmoet. Hij kwam uit België. Hij had dienst genomen bij de SS en de Russen hadden hem gevangen genomen. Hij had voor haar gezorgd. Hij had haar beschermd. Ze was zwanger geraakt en ze had zijn kind gebaard. Een dochter. Op een dag werd Karl vrijgelaten. Hij werd geruild voor een gevangengenomen Rus. Hij had haar het adres van zijn moeder in België gegeven. Ze had het in haar handschoen genaaid. Op een dag waren haar handschoenen gestolen. Ze had nooit meer iets van Karl gehoord. 'Ik heb altijd op Karl gewacht,' vertelt ze. Nina heeft nu een kleindochter die voor haar zorgt.

Wij zijn de hele avond bij haar gebleven. Als we weggaan kijkt ze mij lang aan. 'Je lijkt op Karl,' zegt ze. En ze glimlacht.

► ZO RADIO 11.04-12.00 UUR

www.omroep.nl/geschiedenis

De Goden hebben Honger: Siberische Reisverhalen 1986-2003 wordt uitgegeven door Contact.

GERARD JACOBS